

Л. Ф. Гула

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
проф. кафедри кримінального права і процесу,
д-р юрид. наук, доц.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

© Гула Л. Ф., 2015

Розглянуто питання діяльності оперативних підрозділів (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС щодо запобігання злочинам, які вчиняються організованими злочинними групами. Визначено основні напрями та форми оперативно-розшукового запобігання зазначеній злочинній діяльності.

Ключові слова: організована група, запобігання, профілактика, планування, правове забезпечення.

Л. Ф. Гула

ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, КОТОРЫЕ СОВЕРШАЮТСЯ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ПРЕСТУПНЫМИ ГРУППАМИ

Рассмотрен вопрос деятельности оперативных подразделений (БОП, ВБ, УР, БНОН, ГСБЭП, КП, БППЛ) ОВС относительно предотвращения преступлений, что совершаются организованными преступными группами. Определены основные направления и формы оперативно-розыскного предотвращения отмеченной преступной деятельности.

Ключевые слова: организованная группа, предотвращение, профилактика, планирование, правовое обеспечение.

L. F. Hula

OPERATIVE SEARCH OF PREVENTION OF CRIMES THAT IS ACCOMPLISHED ORGANIZED BY CRIMINAL GROUPS

In the article the question of activity of operative subdivisions of OBC is considered in relation to prevention of crimes, that accomplished by the organized criminal groups. Basic directions and forms of operatively-search prevention of the marked criminal activity are certain.

Key words: the organized group, prevention, prophylaxis, planning, legal providing.

Постановка проблеми. Члени організованих злочинних груп намагаються проникнути в органи законодавчої та виконавчої влади. Це пояснюється їхнім прагненням до легалізації злочинно нажитого капіталу у різних галузях економіки, отриманням доступу до розподілу бюджетних коштів і приватизації державного майна, набуттям депутатського та інших видів імунітету.

Актуальна потреба протидії небезпечним руйнівним явищам і процесам, що вчиняються організованими злочинними групами вимагає комплексного та системного підходу щодо вибору заходів оперативно-розшукового впливу, спрямованих на їх попередження.

Мета роботи – визначити особливості діяльності оперативних підрозділів щодо запобігання злочинам, які вчиняються організованими злочинними групами.

Стан дослідження. Теоретичні основи оперативно-розшукового запобігання злочинам розробили: А. І. Алексєєв, В. Г. Бобров, А. С. Вандишев, А. Д. Волинський, В. В. Голубець, Д. В. Гребельський, Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, О. Г. Лекарь, В. А. Лукашов, С. С. Овчинський, В. Г. Самойлов, Г. К. Сінілов та ін.

Виклад основних положень. У спеціальній літературі за часів СРСР, що розглядала питання загальної теорії ОРД, запобігання злочинам шляхом проведення ОРЗ не виділялося, як самостійна організаційно-тактична форма. Хоча на той час у МВС Української РСР було сформоване професійне ядро фахівців оперативного профілю. Своєї наукової школи запобігання злочинам із використанням ОРД у цей період не було створено.

Наукові дослідження цього напрямку обмежувалися роботами таких російських учених, як А. І. Алексєєв, Г. К. Сінілов, які наприкінці 1970-х років висунули гіпотезу про те, що оперативні підрозділи, застосовуючи негласний метод, також здійснюють запобіжні заходи, що певною мірою не співвідносяться з традиційними організаційно-тактичними формами ОРД органів внутрішніх справ [1, с. 166].

Першою спробою теоретичного обґрунтування запобігання злочинам із використанням ОРД, як самостійної організаційно-тактичної форми ОРД органів внутрішніх справ, вважаємо працю С. С. Овчинського [2, с. 45]. Аналізуючи цю роботу, можна стверджувати, що вона актуалізувала теоретичну розробку проблем попередження злочинів підрозділами органів внутрішніх справ, що здійснюють ОРД. Уже до середини 1980-х років точка зору про існування такої самостійної організаційно-тактичної форми, як “оперативно-розшукова профілактика”, мала певну перевагу над іншими [2, с. 4].

У підході до розгляду феномену запобігання злочинам шляхом здійснення гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів одним із визначальних, вихідних понять для формування його теоретичних основ, що дає підстави для дії підрозділам (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС, є правова основа.

Сьогодні в Україні правовою основою запобігання злочинам, зокрема організованим злочинним групам, є система чинного законодавства: Конституція України, закони України “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про прокуратуру”, “Про міліцію”, “Про Службу безпеки України”, “Про Державну податкову службу”, “Про Прикордонні війська”, “Про Державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”, “Про статус суддів”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, Кримінальний кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України, інші законодавчі акти та міжнародні угоди та договори, учасником яких є Україна та відомчі нормативні акти.

Загальні заходи попередження злочинів визначаються державною програмою. До них необхідно зарахувати подальше підвищення матеріального добробуту, культурного рівня і свідомості громадян; підвищення рівня освіти; підвищення рівня професійної майстерності правоохоронних органів, зокрема щодо розкриття групових злочинів; удосконалення основних соціальних інститутів нашого суспільства і соціального контролю за особами, схильними до вчинення злочинів тощо [3, с. 11].

Попередження злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, передбачає дію на її членів за допомогою негласних сил, засобів і методів з моменту здійснення підготовчих

дій і до закінчення злочину. Основна мета цієї дії – припинення злочину, тобто виявлення усіх обставин вчинення злочину, усіх його учасників і їх конкретної ролі у злочинній діяльності, виявлення причин та умов, які сприяють формуванню групи і здійсненню нею злочинів.

Як правильно зазначав А. П. Закалюк, цей термін переважно вживають щодо певної загрози, яка існує. Запобігання означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Мета запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їхню діяльність і тим самим зменшити розміри злочинності [4, с. 318].

Словники української мови слово “запобігти” визначають, як синонім “відвертати”, як усунення певної біди, небезпеки [5, с. 210].

Отже, термін “відвернення” доцільно застосовувати щодо випадків усунення загрози вчинення конкретного злочину (“відвернення злочину”). З цієї причини словосполучення “відвернення злочинності” потрібно уважати таким, що не має реального змісту, оскільки термін “злочинність” збірний і не відображає конкретної загрози. Історично склалося так, що під відверненням злочинів розуміють діяльність, спрямовану на унеможливлення вчинення злочинів, що перебувають на стадії задуму або підготовки (ст. 14 КК України). Якщо злочин зупинений на стадії замаху (ст. 15 КК України) або під час його вчинення (для продовжуваних злочинів), то такі дії прийнято називати припиненням злочину (рос. “прекращение”, “пресечение”). Термін “припинення” означає примус когось припинити робити щось, призупинення силою, різким втручанням, і цілком відповідає праксеологічному змісту примусового зупинення злочинних дій.

Термін “профілактика” (від грец. *prophylaktikos* – запобіжний) традиційно розуміють як діяльність, спрямовану на унеможливлення вчинення злочинів, щодо здійснення яких ще не сформований злочинний намір [6, с. 845].

У підрозділах (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС насамперед необхідно сконцентрувати усю інформацію, що надходить із різних оперативно-розшукових джерел, для подальшого її використання. Крім того, вивчення потребують матеріали справ оперативного обліку, кримінального провадження, результатів проведення рейдів тощо. На основі аналізу вихідної інформації плануються заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також усунення виявлених причин і умов, що сприяють учиненню групових злочинів.

Планування є одним із заходів організаційно-управлінського забезпечення оперативно-розшукової профілактики. Воно полягає у найраціональнішій організації процесу здійснення гласних і негласних заходів, що забезпечують виконання оперативно-профілактичних завдань. Оперативно-розшукове планування – це конструктивна діяльність керівництва ОВС чи оперативного підрозділу (окремо взятого працівника), яка полягає у визначенні конкретних завдань, що впливають із аналізу оперобстановки, висуненні обґрунтованих передбачень (версій) щодо обставин, пов’язаних зі злочинними подіями, можливих варіантів їх розвитку та виборі на цій основі найдоцільніших оперативно-тактичних заходів.

Планування заходів щодо запобігання злочинам – це своєрідна модель надзвичайно мінливої обстановки ситуації, коли здійснюються ті чи інші заходи, і при цьому виникає гостра потреба спланувати такі заходи, вибрати оперативно-профілактичні прийоми (або їх комбінацію), що якнайкраще забезпечують виконання поставлених завдань у стислі терміни силами і засобами, які є в розпорядженні оперативного підрозділу, за найменших затрат і безумовного дотримання законності.

Р. С. Белкін під технікою планування протидії злочинам розуміє переважно зовнішній (матеріальний) вираз уявного плану дій співробітника, тобто матеріалізацію його тактичного задуму, що визначає характер і черговість проведення слідчих дій та організаційно-технічних заходів, взаємодію з фахівцями, оперативними співробітниками галузевих служб, представниками громадськості [7, с. 714].

Саме ж планування конкретних оперативно-розшукових заходів – це насамперед розумова діяльність, яка включає визначення і фіксування у письмовій формі конкретних напрямів і порядку застосування сил, засобів і методів ОРД.

На наш погляд, науково обґрунтоване планування боротьби зі злочинами, що вчиняються організованими злочинними групами, допомагає успішно виконувати такі організаційні завдання:

- визначати найперспективніші шляхи боротьби з указаними організованими групами на відповідний період часу;
- забезпечувати цілеспрямованість і наступальність у попередженні та розкритті (документуванні) злочинів, учинених організованими групами;
- маневрувати з метою найефективнішого застосування оперативно-розшукових методів і засобів;
- організовувати взаємодію і комплексне використання можливостей усіх служб органів внутрішніх справ, а також відповідних державних і громадських організацій;
- підвищувати оперативну готовність своїх підрозділів, швидко і результативно реагувати на ускладнення оперативної ситуації і виникнення надзвичайних подій;
- усунути дублювання в діяльності окремих підрозділів і працівників оперативних служб, не допускати розпорошення сил і засобів ОРД;
- організовувати чіткий контроль за своєчасним і належним виконанням запланованих заходів.

Цінність складання плану із застосування оперативно-розшукового заходу як управлінського рішення полягає у тому, що він охоплює увесь комплекс основних організаційних заходів – від аналітичної роботи до контролю.

Обов'язковими попередніми умовами оперативно-розшукової профілактики є виявлення та постановка криміногенних осіб на один із видів оперобліку (оперативно-розшукова справа, справа контрольно-спостережного провадження, інформаційні системи і картотеки оперативно-розшукового та профілактичного призначення тощо). Тим самим забезпечується обґрунтованість початку оперативно-профілактичної роботи, цілеспрямованість і планомірність її здійснення, певні узгодження у застосуванні відповідних заходів профілактики, комбіноване використання гласних і негласних джерел інформації, а також здійснення дієвого контролю та надання практичної допомоги у реалізації оперативно-розшукових планів.

Практика боротьби зі злочинністю, узагальнення законодавства і результатів спеціальних теоретичних досліджень у цій галузі дали змогу створити відповідну систему організаційно-тактичних форм запобігання злочинам підрозділами ОВС, а саме: а) виявлення причин учинення злочинів та умов, що сприяють їх учиненню, здійснення заходів для їх усунення або нейтралізації; б) виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, застосування заходів з метою недопущення ними правопорушень; в) запобігання підготовлюваним злочинам і припинення їх на стадії підготовки чи замаху [7, с. 583].

На практиці трапляються і такі групи, в яких співучасники, маючи єдину злочинну мету, порівняно самостійні у своїх діях і можуть досягти цієї мети незалежно один від одного. Це переважно групи, в яких усі співучасники беруть безпосередню участь у вчиненні злочину. У таких групах “вихід із гри” одного з виконавців не може вплинути на досягнення злочинного результату і припинити діяльність злочинної групи.

Проте у цих групах також потрібно шукати ініціатора, лідера і шляхом дії на нього нейтралізувати активність злочинної групи, припинити її діяльність. У таких групах міжособистісні відносини переважно не відрізняються стійкістю і часто розпадаються, досягши злочинного результату або ж за ізоляції лідера. Від лідера, як відомо, часто залежить напрям діяльності групи, вирішення конфліктів і розподіл ролей у групі [8, с. 200].

Значно складніше попереджати злочини організованих груп, що мають стійкість і міцність злочинних зв'язків. Це переважно групи злодіїв, грабіжників і осіб, що займаються розбоєм.

У таких групах головну роль виконують організатори (лідери), своєчасне та уміле виявлення яких у ході оперативно-розшукових і слідчих дій може вирішально вплинути на порушення внутрігрупових злочинних зв'язків, на розпад і ліквідацію злочинної групи [9, с. 120].

Співробітники підрозділів (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС повинні вести облік усіх антисуспільних груп на обслуговуваній території, з'ясувати кількісний та якісний

склад таких груп, їх цілі, плани, поведінку групи, загалом і окремих її учасників, виявляти керівне ядро групи, знати лідера.

Джерелами інформації щодо вчинення злочинів загальнокримінальної спрямованості та економічних злочинів можуть бути скарги і заяви громадян, повідомлення державних органів, громадських організацій, адміністрації підприємств і установ, матеріали кримінальних справ та дані оперативно-розшукової діяльності.

Після того, як групу, від якої можна чекати вчинення злочинів, виявлено, подальша робота повинна бути спрямована на вивчення:

- форми існування групи, тривалості її функціонування, місць збору і здійснення протиправних дій;
- складу групи, особливих характеристик окремих учасників групи, психологічного мікроклімату у групі, лідируючого ядра;
- цільових установок і антисоціальної спрямованості групи.

Результати такого вивчення, їх своєчасна і правильна оцінка допоможуть оперативним працівникам краще спланувати попереджувальні заходи і здійснити їх на практиці.

Особливої уваги при цьому потребують ті, що мають підвищену криміногенність, – антигромадські групи підлітків і змішані групи, що складаються з дорослих рецидивістів і залучених до них неповнолітніх.

Складна і копітка робота щодо попередження злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, має проводитися не тільки підрозділами (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС, а й іншими службами органів внутрішніх справ. Вона повинна здійснюватися у тісній взаємодії з громадськими організаціями, адміністрацією підприємств, установ і навчальних закладів.

Спеціальні заходи полягають у: виявленні та усуненні обставин, які сприяють формуванню і функціонуванню злочинних груп; виявленні та ліквідації злочинних груп, а також у запобіганні виникненню антисоціальних груп.

Спеціальна попереджувальна діяльність повинна здійснюватися щодо конкретних злочинних груп і їх учасників.

Форми і методи такої діяльності можуть бути найрізноманітнішими, обов'язково диференційованими. Очевидно, не можна підходити з однакових позицій до антисоціальних і злочинних груп, до рецидивістів, що організували злочинну групу, і рядових учасників, які випадково опинилися у цій групі; до дорослих організаторів і неповнолітніх, залучених до злочинної діяльності.

Відтак діяльність підрозділів (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС щодо спеціального попередження злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, повинна здійснюватися за такими основними напрямками:

- виявленням антисоціальних груп, які сформувалися на антигромадській основі і потенційно можуть перерости у злочинні формування. Оперативні працівники повинні звертати особливу увагу на антигромадські групи підлітків;
- своєчасним виявленням і відокремленням як одного з найважливіших і найдієвіших засобів раннього попередження формування злочинних груп, у яких, як відомо, неповнолітні вчиняють найбільшу кількість злочинів;
- виявленням причин і умов, які сприяють формуванню конкретних антисоціальних груп, їх зовнішніх зв'язків, цільової установки і антигромадської спрямованості;
- встановленням характеру змісту і способів антигромадської діяльності груп, їх антисоціальної спрямованості;
- визначенням виду кожної злочинної групи (організована, за попередньою змовою, без попередньої змови, з розподілом ролей або без тощо).

Основним елементом запобігання злочинам, які вчиняються організованими злочинними групами, є оперативно-розшукова профілактика. Вона має три рівні:

- вирішення великих соціальних, економічних та інших життєвих проблем, що гарантує безпосередній планомірний вплив на усі вияви антигромадської поведінки;
- здійснення впливу на конкретні соціальні групи, в яких відбуваються негативні явища, зокрема, оперативне усунення різних недоліків, виявлених у житті колективу (соціальної групи);
- індивідуальна профілактична робота – позитивне заміщення системи ціннісних орієнтирів особи, поведінка якої заслуговує на особливу увагу.

Основними тактичними прийомами запобігання злочинам, що готуються, є:

- вплив на особу з метою її добровільної відмови від реалізації злочинних намірів (проводиться безпосередньо оперативним працівником, а також за допомогою конфідентів);
- усунення причин та умов, якими має намір скористатися особа;
- штучне створення обстановки, що виключає або істотно ускладнює можливість учинення злочинів (застосування оперативної комбінації);
- притягнення особи до відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної) за здійснення підготовчих дій;
- затримання на гарячому під час замаху на вчинення злочину.

Висновки. Отже, основними завданнями підрозділів (БОЗ, ВБ, КР, БНОН, ДСБЕЗ, КЗ, БЗПТЛ) ОВС у запобіганні злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами, є: усунення та нейтралізація передумов створення та діяльності організованих злочинних груп; запобігання, виявлення і припинення злочинів та інших правопорушень, що вчиняються учасниками організованих злочинних груп, притягнення цих осіб до відповідальності тощо.

1. Алексеев А. И. *Оперативно-профилактическое наблюдение* / А. И. Алексеев, Г. К. Синилов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1978. – 211 с. 2. Овчинский С. С. *Оперативно-розыскная профилактика : лекция* / С. С. Овчинский ; МВД СССР. – Караганда : Карагандинская высш. шк. МВД СССР, 1982. – 24 с. 3. Шляпочников А. С. *Общие меры предупреждения преступности* / А. С. Шляпочников. – М. : Знание, 1972. – 205 с. 4. Закалюк А. П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн.* / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн. 1 : *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки.* – 424 с. 5. *Тлумачний словник української мови* / укл. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – 672 с. 6. *Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т.* / [В. В. Коваленко, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Атіка, 2010. – Т. 7. *Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності.* – 1120 с. 7. Белкин Р. С. *Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации* / Р. С. Белкин // *Курс криминалистики : учеб. пособ. для вузов.* – 3-е изд., доп.. – М. : Юнити-Дана, 2001. – 837 с. 8. Фокс В. *Введение в криминологию* / В. Фокс. – М. : Прогресс, 1980. – С. 200–201. 9. Быков В. М. *Некоторые вопросы тактики выявления организаторов преступных групп* / В. М. Быков, А. М. Царегородцев // *Проблемы борьбы с преступностью.* – Омск : Изд. Омской высш. шк. милиции МВД СССР, 1976. – С. 120–126.